

Politeja

Nr 5(86), 2023, s. 277-305

<https://doi.org/10.12797/Politeja.20.2023.86.13>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Piotr SWOBODA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

piotr.swoboda@up.krakow.pl**Andrzej DAWIDCZYK**

Uniwersytet WSB Merito Gdańsk

adawidczyk@wsb.gda.pl

STRATEGICZNE PRIORYTETY BEZPIECZEŃSTWA GRUZJI PO KONFLIKCIE Z FEDERACJĄ ROSYJSKĄ W 2008 ROKU

ABSTRACT

Georgia's Strategic Security Priorities after the 2008 Conflict with the Russian Federation

The aim of the article is to present the security determinants as well as changes regarding the strategic priorities of state security of Georgia after the war with Russia in 2008. Since the beginning of the system transformation into a legal democratic state, Georgia has been developing essential reforms that involved the establishment of democratic institutions, state modernisation, the development of a free trade economy, as well as directed towards Euro-Atlantic and western institutions for co-operation and security. In the international dimension, these efforts have met the encouragement and support of the western and democratic states and institutions, especially NATO and the EU. On the other hand, Georgia had to face the huge opposition from the Russian Federation that aimed to maintain its previous area of influence and oppose the pro-western development in the region of South Caucasus. The war in 2008 (Russian aggression) slowed down these transformation processes and was the reason for the change of perceiving the security environment of Georgia and the role and attitude of Russian Federation towards the post-Soviet space. It resulted in necessary efforts to rebuild the country after the ravages of war on the one hand, and

in the considerable change regarding the restoration of institutions and possibilities connected with the main security goals on the Georgian pro-democratic and pro-western way.

Keywords: Georgia, Russian Federation, system transformation, Russian-Georgian War, national security strategy

Słowa kluczowe: Gruzja, Federacja Rosyjska, transformacja systemowa, wojna rosyjsko-gruzińska, strategia bezpieczeństwa narodowego

WPROWADZENIE

Gdy na samym początku świata Bóg rozdawał ziemię pomiędzy różne ludy, wszyscy ustawili się w kolejce, przepychali się i kłócili o przyznanie im jak najlepszych i jak najbogatszych terenów. Tylko Gruzini postanowili nie tracić czasu na kłótnie i zgromadzili się na boku, jedli, pili wino, tańczyli i świętowali, ciesząc się życiem. Gdy wszystko zostało już rozdzielone, Gruzini zorientowali się, że zajęci świętowaniem, nie zgłosili się po swoją część. Jednak Bóg docenił ich radość z życia i zaufanie do sprawiedliwości, dlatego postanowił oddać im mały, ale najpiękniejszy, najbardziej urodzajny kawałek Ziemi, który wcześniej chciał zostawić dla siebie. Mniej więcej tak według legendy powstała Gruzja¹.

Biorąc pod uwagę piękno tego kraju, jego zróżnicowanie przyrodnicze i klimatyczne, dostęp do morza i wielkie zasoby gorących wód podziemnych, świetne warunki do upraw i możliwości korzystania z piękna przyrody, gościnność ludzi i ich zamiłowanie do ucztování, coś w tej legendzie rzeczywiście jest. Niemniej gdy ujmijemy tę piękną przestrzeń w kategorii położenia geopolitycznego, z wszystkimi uwarunkowaniami historycznymi, ekonomicznymi, społeczno-kulturowymi oraz religijnymi, ten raj niestety może zmienić się w piekło. Jego przykładów Gruzini doświadczali w przeszłości, również w najnowszej historii, po odzyskaniu niepodległości przez to państwo w 1991 roku.

Można tu, przywoławszy dwie historyczne koncepcje pionierów polskiej geografii politycznej, znaleźć analogię do geopolitycznego położenia Polski². Gruzja leży między

¹ Zob. *O gruzińskiej gościnności*, Oblicza Gruzji, [online] <http://obliczagruzji.monomit.pl/legendy-gruzinskie/o-gruzinskiej-goscinnosci>, 3 XII 2022; *Legenda o powstaniu Gruzji – Sakartwelo*, Piąty Kierunek, 20 XI 2016, [online] <http://5kierunek.pl/legenda-o-powstaniu-gruzji-sakartwelo/>, 3 XII 2022; *Jak powstała Gruzja*, Gruzja okiem nieobiektywnym, 25 III 2015, [online] <http://innagruzja.blogspot.com/2015/03/jak-powstaa-gruzja.html>, 3 XII 2022.

² Według Wacława Nałkowskiego (1851-1911), autora teorii „prześciowości” terytorium Polski, jej położenie geopolityczne między Wschodem a Zachodem oraz brak wyraźnych granic naturalnych na tych kierunkach jest źródłem wielkich problemów, których Polska doświadczała w swojej historii. Natomiast sformułowana przez Eugeniusza Romera (1871-1954) przeciwstawna teoria „pomostowości” położenia Polski zwraca uwagę na pozytywne aspekty tego faktu i możliwość wykorzystania położenia

dwoma mocarstwami, z tą różnicą, że w osi Północ–Południe (Rosja–Turcja); w szerszej perspektywie geopolitycznej można też wskazać oś Zachód–Wschód (Stany Zjednoczone Ameryki [USA] i Unia Europejska [UE] – Chiny). W tym bezpośrednim sąsiedztwie granice wyznaczają wysokie pasma górskie: Wielki Kaukaz na północy i Mały Kaukaz na południu. Ponadto znaczenie geopolityczne Gruzji determinuje jej umiejscowienie między dwoma morzami (Czarnym, z bezpośrednim dostępem, oraz Kaspijskim). Warto ponadto podkreślić położenie państwa gruzińskiego na styku dwóch wielkich religii (cywilizacji): chrześcijaństwa i islamu.

To zróżnicowane i złożone otoczenie geopolityczne musi być uwzględnione w celu zapewnienia bezpieczeństwa, co powinno znaleźć wyraz w formułowaniu polityki państwa, w szczególności w odniesieniu do jego strategicznych celów bezpieczeństwa. Jako takie w kontekście Gruzji od początku transformacji systemowej po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i uzyskaniu niepodległości, można wskazać: demokratyzację, suwerenność i integralność terytorialną w sferze politycznej, rozwój gospodarki wolnorynkowej i bezpieczeństwo energetyczne w sferze gospodarczej oraz integrację z zachodnioeuropejskimi i północnoatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa i współpracy w wymiarze polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obronności. Wszystkie te procesy wiążą się z przeobrażeniami w sferze świadomości społeczeństwa, co również ma wielkie znaczenie dla powodzenia owych trzech podstawowych procesów transformacji systemowej³. Przemiany w tych kierunkach zostały przyjęte jako strategiczne priorytety bezpieczeństwa narodowego i rozwoju państwa w nowych warunkach i realizowały je kolejne ekipy rządzące, oczywiście z pewnymi różnicami oraz okresami zahamowania i przyspieszenia. Procesy te z jednej strony były wspomagane przez państwa i organizacje międzynarodowe zachodnie, a z drugiej zakłócane przez Federację Rosyjską, starającą się zachować lub odbudować swoje strefy wpływów w regionie Kaukazu z czasów zimnej wojny.

Momentem przełomowym w budowie państwa gruzińskiego w nowych i na nowych warunkach był konflikt z Rosją w 2008 roku, określany również mianem wojny rosyjsko-gruzińskiej lub wojny pięciodniowej. Poza zniszczeniem infrastruktury państwa (w wielu wymiarach) i nasileniem problemów wewnętrznych (m.in. wzrost liczby przesiedleń i uchodźców wewnętrznych), konflikt ten pokrzyżował plany budowy integralności terytorialnej Gruzji i dość mocno wpłynął na zahamowanie procesów integracyjnych z Zachodem oraz pokazał stanowczość Federacji Rosyjskiej w walce o „swoje” strefy wpływów. W krótszej perspektywie miał bardzo negatywne efekty i oznaczał konieczność trudnej odbudowy państwa, zarówno bezpośrednich zniszczeń w wyniku działań zbrojnych, jak i w kwestii realizowanej polityki zagranicznej, a przede wszystkim w aspekcie świadomości gruzińskiego społeczeństwa i jego wsparcia dla tych

między Wschodem a Zachodem oraz między morzami dla umacniania pozycji międzynarodowej i rozwoju państwa. S. Otok, *Geografia polityczna. Geopolityka, ekopolityka, globalistyka*, Warszawa 2012, s. 27.

³ Zob. D. Easton, *Analiza systemów politycznych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, wyb. W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975, s. 570-571.

procesów. Wojna pięciodniowa wpłynęła także w istotny sposób na zmiany w strategii bezpieczeństwa narodowego Gruzji, szczególnie w kwestii relacji z Federacją Rosyjską.

W perspektywie długoterminowej oraz w świetle bieżących wydarzeń w przestrzeni postsowieckiej konflikt ten należy postrzegać w szerszym kontekście geopolitycznym, związanym z możliwościami odbudowy Gruzji (również jej międzynarodowych relacji, bezpieczeństwa i obronności oraz zmian w świadomości narodowej Gruzinów). Agresja Federacji Rosyjskiej na terytorium tego kraju była tylko pierwszym krokiem w realizacji jej działań wobec byłych republik w celu odbudowy stref wpływów. Kolejne to poszczególne etapy agresywnych działań wobec Ukrainy i wreszcie wybuch wojny w 2022 roku, której przebieg i następstwa w postaci osłabiania pozycji Rosji (w wymiarze wewnętrznym i na arenie międzynarodowej) mogą mieć istotne skutki dla możliwości odbudowy Gruzji w odniesieniu do strategicznych celów bezpieczeństwa.

Główny problem badawczy niniejszego opracowania sprowadza się do pytania, jak w wymiarze strategicznym ocenić działania o charakterze politycznym, ekonomicznym i wojskowym podejmowane przez Gruzję po agresji Rosji w 2008 roku i jaki jest możliwy kierunek ich rozwoju w okresie 2024-2030. Rozwiązanie tego problemu wymagało jego dekompozycji do problemów szczegółowych: Jak można ocenić geopolityczne położenie Gruzji? Jak przebiegała transformacja systemowa Gruzji po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku odnośnie do sformułowanych celów budowy państwa w nowych warunkach? Jakie istotne problemy wewnętrzne oraz na poziomie relacji międzynarodowych stanowiły przeszkody w realizacji założonych celów? Jakie były postawy, zakres i formy wsparcia ze strony państw zachodnich w kontekście wysiłków transformacyjnych od początku lat 90. oraz odbudowy Gruzji po konflikcie z 2008 roku? Jakie problemy determinują odbudowę państwa obecnie? Jakie nowe możliwości wynikają z zarysowanych strategicznych celów polityki bezpieczeństwa Gruzji na tle warunków geopolitycznych występujących w przestrzeni postsowieckiej, w szczególności w związku z trwającym konfliktem w Ukrainie?

Podstawowym celem artykułu jest identyfikacja głównych wyznaczników strategicznego myślenia i działania w sferach politycznej, ekonomicznej i wojskowej w warunkach odbudowy państwa gruzińskiego po napaści Rosji w 2008 roku oraz przewidywanych kierunków jego rozwoju w wymienionych obszarach w związku z bezpośrednią aktywnością Federacji Rosyjskiej w bliższym otoczeniu, a także w całym obszarze postsowieckim.

Ogólnych ram teoretycznych do analizy przedstawionej problematyki dostarczają przede wszystkim koncepcje transformacji systemowej w odniesieniu do przemian w państwach byłego bloku socjalistycznego, które pozwalają uchwycić wyznaczenie celów budowy państwa gruzińskiego w nowych warunkach pozimnowojennego świata, wraz z ich uwarunkowaniami politycznymi, ekonomicznymi, międzynarodowymi i społeczno-kulturowymi⁴. W szerszym kontekście zastosowanie znajdzie tutaj również

⁴ Zob. m.in.: C. Offe, *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodnioniemieckie*, przeł. Z. Pucek, Warszawa–Kraków 1999; K.A. Wojtaszczyk, *Transformacja ustrojowa w krajach Europy Wschodniej, Środkowej i Południowej*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Warszawa 1996; E. Wnuk-Lipiński, *Reforma, rewolucja*,

koncepcja fałd demokratyzacji Samuela P. Huntingtona⁵. Do charakterystyki uwarunkowań geopolitycznych Gruzji przydatne będą też teoria zderzenia cywilizacji tego samego autora⁶ (aspekty cywilizacyjne, religijne, kulturowe) oraz teorie realizmu w kontekście zapewniania interesów mocarstw w rejonie Kaukazu⁷.

W całościowym powiązaniu poszczególnych elementów przyjęta została perspektywa systemowa – budowa i odbudowa Gruzji może w niej zostać ujęta w system, którego funkcjonowanie i rozwój determinowane są czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi, mogącymi stanowić zarówno przeszkody, jak i czynniki przybliżające realizację założonych celów.

GEOPOLITYCZNE I HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA GRUZJI

Wydarzenia z przełomu lat 80. i 90. XX wieku miały podstawowe znaczenie nie tylko dla przemian w regionie Europy Środkowej i Wschodniej, lecz także z punktu widzenia kształtowania się nowego ładu w stosunkach międzynarodowych w wymiarze globalnym⁸. Oznaczało to pewną próżnię w przedmiocie przestrzeni bezpieczeństwa

restauration – trzy cechy transformacji postkomunistycznej, [w:] *Władza i struktura społeczna. Księga dedykowana Włodzimierzowi Wesołowskiemu*, red. A. Jasińska-Kania, K.M. Słomczyński, Warszawa 1999; J. Pakulski, *Rewolucje wschodnioeuropejskie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, no. 3; E. Zieliński, *Proces przeobrażeń ustrojowo-politycznych*, [w:] *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, red. tenże, Warszawa 1993; P. Sztompka, *Teorie zmian społecznych a doświadczenia polskiej transformacji*, „Studia Socjologiczne” 1994, vol. 1, no. 132; W. Morawski, *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*, Warszawa 1998; E. Wnuk-Lipiński, *Kształtowanie się nowego ładu instytucjonalnego*, [w:] *Społeczne konsekwencje transformacji ustrojowej*, red. M. Grabowska, K. Pankowski, E. Wnuk-Lipiński, Warszawa 1994; *Polska początku XXI wieku. Przemiany kulturowe i cywilizacyjne*, red. K. Frysztański, P. Sztompka, Warszawa 2012; *Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, red. A. Ślíz, M.S. Szczepański, Warszawa 2008; J. Stańczyk, *Zmiany systemowe w postsocjalistycznych państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, „Studia Europejskie” 1997, vol. 3, no. 3; *Transformacja systemowa w Polsce. Wybrane aspekty*, red. K. Łabędź, Kraków 2012. Szerzej na ten temat zob. P. Swoboda, *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989-2007)*, Kraków 2016, s. 21-120.

⁵ S.P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, przeł. A. Dziurdzik, Warszawa 1995.

⁶ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2007.

⁷ H. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York 1985, s. 165.

⁸ Zob. P. Swoboda, *Proces przemian w regionalnej i globalnej przestrzeni bezpieczeństwa w pierwszych dwóch dekadach po Zimnej Wojnie w odniesieniu do byłych państw bloku socjalistycznego z Europy Środkowo-Wschodniej (wybrane aspekty)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2019, no. 9, s. 75; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989-2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 52-70; J. Stańczyk, *Kres „zimnej wojny”. Bezpieczeństwo europejskie w procesie zmiany międzynarodowego układu sił (na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.)*, Toruń 2004, s. 185-186; W. Malendowski, *Nowy ład międzynarodowy*, [w:] *Stosunki międzynarodowe*, red. W. Malendowski, C. Mojsiewicz, Wrocław 2004, s. 545-546; T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2011, s. 10.

dla państw byłego bloku socjalistycznego, w tym Gruzji, która proklamowała niepodległość 9 kwietnia 1991 roku⁹. Podejmowano próby budowy instytucji bezpieczeństwa i współpracy w obrębie państw byłego bloku, w których główną rolę odgrywała Federacja Rosyjska chcąc zachować swoje strefy wpływów. Jednak przestrzeń tę próbowały również wypełnić euroatlantyckie i zachodnioeuropejskie struktury, otwierające się powoli na członkostwo nowych, niepodległych państw z Europy Środkowej i Wschodniej¹⁰. Podobnie jak pozostałe państwa regionu, Gruzja już na początku musiała zmierzyć się z wieloma problemami i wyzwaniem, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i w zakresie relacji międzynarodowych. Zostaną one przedstawione w kolejnej części, po omówieniu geopolitycznych uwarunkowań bezpieczeństwa tego kraju.

Jak już wspomniano, Gruzja jest położona na styku kontynentów, religii, cywilizacji oraz na przecięciu wielu osi geopolitycznych. Geograficznie bardziej prawidłowe wydaje się zaliczenie Gruzji do Azji, natomiast sami Gruzini uważają swoje państwo za europejskie¹¹. Gruzja zajmuje powierzchnię 69 700 km², a zamieszkuje ją niecałe 5 mln osób¹². Pod względem demograficznym, etnicznym i kulturowym Gruzja nie jest jednorodna. Obok stanowiących ponad 85% społeczeństwa Gruzinów mieszkają tu Azerowie (ponad 6%), Ormianie (4,5%) i inni, w tym Rosjanie (ok. 2,5%)¹³. Towarzyszy temu zróżnicowanie językowe (gruziński, azerbejdżański, ormiański, rosyjski, abchaski) i religijne (głównie prawosławie kilku obrządków i islam, obejmujący ok. 10% populacji)¹⁴. Na terytorium Gruzji występują trzy jednostki o tendencjach separatystycznych – Adżaria, Abchazja i Osetia Południowa (Adżaria i Abchazja stanowią republiki autonomiczne, a Osetia Południowa obejmuje części kilku oficjalnych gruzińskich regionów administracyjnych; Abchazja i Osetia Południowa faktycznie funkcjonują jako nieuznane przez społeczność międzynarodową parapaństwa pod protektorem Federacji Rosyjskiej)¹⁵. O ile dwa pierwsze regiony stanowią niejako ukształtowane historycznie, częściowo odrębne pod względem etnicznym i kulturowym jednostki (Adżaria – wpływy tureckie i islamu, Abchazja – własny język i kultura), o tyle Osetia Południowa to historyczny region Gruzji, na którym osiedlała się ludność rosyjska z Osetii Północnej¹⁶.

⁹ A. Furier, *Gruzja niepodległa. Od monarchii do republiki*, Toruń 2020, s. 297.

¹⁰ P. Swoboda, *Proces przemian...*, s. 85.

¹¹ *Explore All Countries: Georgia*, The World Factbook, Central Intelligence Agency, [online] <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/georgia/>, 13 XI 2022.

¹² *Tamże*.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ *Tamże*; W. Bartuzi, K. Pelczyńska-Nalęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, Raport specjalny, Ośrodek Studiów Wschodnich, 9 VII 2008, s. 2; *Podział administracyjny – regiony, republiki autonomiczne, rejony, terytoria miejskie*, Kaukaz.pl, [online] http://www.kaukaz.pl/gruzja/informacje_ogolne/podzial_administracyjny.php, 22 II 2023.

¹⁶ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 293-317.

Geopolityczną sytuację Gruzji można rozpatrywać z kilku dających się wyodrębnić, aczkolwiek powiązanych ze sobą perspektyw. Po pierwsze z punktu widzenia Kaukazu jako swoistego połączenia, spoiwa, przejścia lub skrzyżowania geograficznego i kulturowego. Nawiązując do koncepcji zderzenia cywilizacji, można stwierdzić, że przebiega tutaj granica między cywilizacją prawosławną a cywilizacją islamu¹⁷. Jest to też połączenie Europy i Azji w sensie geograficznym, etnicznym i kulturowym.

Znaczenie Gruzji wynika ponadto z jej przynależności do regionu Morza Czarnego (czarnomorskiego), do którego w węższym ujęciu zaliczane są państwa posiadające bezpośredni dostęp do tego akwenu (Ukraina, Rosja, Gruzja, Turcja i dwa państwa członkowskie UE: Bułgaria i Rumunia), a w szerszym również takie państwa, jak Mołdawia, Armenia, Azerbejdżan i Grecja¹⁸. W szerszym ujęciu można postrzegać region czarnomorski ze względu na jego usytuowanie między euroazjatycką częścią Rosji, Europą a Bliskim Wschodem, gdzie przecinają się interesy nie tylko państw zaliczanych do tego regionu, lecz także aktorów polityki globalnej, przede wszystkim USA, UE, a częściowo nawet Chin¹⁹.

Właśnie to stanowi o kolejnej, trzeciej perspektywie postrzegania geopolitycznego położenia Gruzji, która znajduje się w samym środku krzyżujących się interesów wielkich mocarstw globalnych i regionalnych i niejako przy zewnętrznej granicy UE i NATO, czy też inaczej rzecz ujmując: na granicy rywalizacji o wpływy będącej pokłosiem zimnowojennego podziału świata.

Jako czwarta perspektywa geopolityczna mogą zostać wyodrębnione geoeconomiczne uwarunkowania położenia Gruzji między Morzem Kaspijskim i posiadającym bogate złoża ropy i gazu Azerbejdżanem a Morzem Czarnym i dalej Ukrainą i UE, co ma znaczenie z punktu widzenia możliwości tranzytowych tych surowców²⁰.

W odniesieniu do całego regionu Morza Czarnego Tomasz Stępniewski zwraca uwagę na krzyżowanie się i zazębianie w nim czterech osi geopolitycznych²¹:

- energetycznej, łączącej trzy morza: Kaspijskie, Czarne i Śródziemne, przebiegającej od Ukrainy, przez Kaukaz południowy i Azję Środkową, Bałkany Zachodnie i Europę Środkowo-Wschodnią w jej części północnej oraz państwa położone nad Morzem Śródziemnym w części południowej, po Środkowy Wschód i państwa takie jak Irak, Iran, Afganistan i Pakistan;
- wertykalnej (Północ-Południe), łączącej przestrzeń między Morzem Bałtyckim a Morzem Czarnym, stanowiącej transfer wartości demokratycznych z Zachodu na Wschód (tzw. wewnętrzny korytarz demokratyzacji), która ma główne znaczenie dla UE i NATO;

¹⁷ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji...*, s. 21.

¹⁸ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego a Unia Europejska*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, vol. 2, s. 10-11.

¹⁹ W. Balùk, *Agressiâ Rossii protiv Gruzii i Ukrainy v 2008-2018 gg. w kontekste geopolitiki černomorskogo regiona* [B. Балух, *Агрессия России против Грузии и Украины в 2008-2018 гг. в контексте геополитики Черноморского региона*], Lublin 2020, s. 7.

²⁰ A. Furier, *Przemiany polityczne we współczesnej Gruzji a aktywność społeczna jej mieszkańców*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2011, no. 6, s. 160.

²¹ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu...*, s. 11-12.

- horyzontalnej (Wschód–Zachód), wyznaczonej przebiegiem i ideą historycznego Wielkiego Jedwabnego Szlaku (instytucjonalizacja w postaci Szanghajskiej Organizacji Współpracy [SOW] – w tym kontekście znaczenie dla Chin i Rosji²²);
- transportowej, obejmującej wody Morza Czarnego oraz Renu, Menu i Dunaju, która jawi się jako istotny potencjał wodnego systemu transportowego z Zachodu na Wschód.

Z punktu widzenia globalnych i regionalnych graczy również sam Kaukaz ma istotne znaczenie, stanowi bowiem dla Rosji narzędzie oddziaływania na Azję Środkową i Bliski Wschód poprzez odpowiednią politykę wobec Turcji i Iranu²³. Z perspektywy USA odgrywa natomiast kluczową rolę w kontekście kontroli i monitorowania sytuacji w Iranie oraz zwalczania terroryzmu, u którego podłoża leży fundamentalizm islamski²⁴.

Próżnię bezpieczeństwa w tym tak istotnym i wielowymiarowym regionie politycznym od zakończenia zimnej wojny starały się wypełniać mocarstwa, realizując bezpośrednie działania względem poszczególnych państw leżących na Kaukazie, jak i inicjatywy współpracy regionalnej i ponadregionalnej; z jednej strony były to zwłaszcza Federacja Rosyjska wraz ze Wspólnotą Niepodległych Państw (WNP) i SOW, z drugiej USA i państwa członkowskie UE oraz Turcja, a także sama UE i NATO, które inicjowały różne formy współpracy z republikami kaukaskimi, w tym Gruzją²⁵. Same państwa regionu też podejmowały inicjatywy współpracy wielostronnej, takie jak Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju GUAM (Organization for Democracy and Economic Development, GUAM)²⁶ czy Organizacja Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego (The Black Sea Economic Cooperation, BSEC)²⁷. Ponadto utrzymywały i rozwijały relacje dwustronne z innymi państwami, w szczególności z Europą Środkowo-Wschodnią²⁸.

Poza przedstawionymi uwarunkowaniami geopolitycznymi również względy historyczne miały istotny wpływ na rozpoczęcie procesu transformacji systemowej w Gruzji

²² Warto zwrócić uwagę na inne interpretacje dotyczące tej osi, tzn. łączenia odbudowy kontaktów międzynarodowych z okresu funkcjonowania Wielkiego Jedwabnego Szlaku ze współpracą w zakresie przesyłu surowców niezależnie od Rosji, poprzez ominięcie jej z wykorzystaniem szlaku południowo-kaukaskiego, łączącego zachodnie Chiny z Europą. Zob. np. A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 468; T.C. German, *Pipeline Politics: Georgia and Energy Security*, „Small Wars & Insurgencies” 2009, vol. 20, no. 2, s. 345.

²³ A. Furier, *Przemiany polityczne...*, s. 160.

²⁴ Tenże, *Gruzja niepodległa...*, s. 467-468.

²⁵ Zob. *South Caucasus: 20 Years of Independence*, Tbilisi 2011, s. 241-334.

²⁶ Organizacja obejmująca współpracę między Gruzją, Ukrainą, Azerbejdżanem i Mołdawią, w której w latach 2002-2005 uczestniczył również Uzbekistan. Zob. *GUAM: History and Institutional Formation*, GUAM, [online] <https://guam-organization.org/en/about-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/>, 3 XII 2022.

²⁷ Zob. *BSEC at a Glance*, Organization of the Black Sea Economic Cooperation, [online] <http://www.bsec-organization.org/>, 3 XII 2022.

²⁸ *National Security Concept of Georgia*, LHG, 84, 18 VII 2005, 5.5.6-5.5.7, s. 11-12, [online] https://www.academia.edu/6029981/National_Security_Concept_of_Georgia, 19 XI 2022.

na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Gruzja wraz z Armenią od końca XVIII wieku znajdowały się pod protektoratem Rosji (wobec procesów islamizacji ze strony Turcji i Iranu), czemu towarzyszyła polityka rusyfikacji. To z kolei powodowało antyrosyjski opór w społeczeństwie gruzińskim i prowadziło do działań niepodległościowych (I republika w 1918 roku), przerwanych przez włączenie Gruzji w skład ZSRR w 1921 roku w wyniku rewolucji bolszewickiej²⁹.

Te wydarzenia miały decydujący wpływ na wybory dokonywane w celu odzyskania niepodległości pod koniec istnienia ZSRR oraz na kierunki transformacji nowo powstałego państwa. Gruzja jako pierwsza republika związkowa zapoczątkowała procesy zmierzające do odzyskania niepodległości (jeszcze w 1989 roku), a proklamowała ją przed rozpadem ZSRR, wiosną 1991 roku³⁰. Nastroje antyrosyjskie i antykomunistyczne przejawiała większość społeczeństwa, a władze od początku wybrały kurs prozachodni w polityce zagranicznej. Rozpoczęto też zmiany prowadzące do rozwoju demokratycznego państwa prawa oraz gospodarki wolnorynkowej³¹. Jednocześnie dążono do uregulowania i normalizacji stosunków z sąsiadami, przede wszystkim z Federacją Rosyjską, kontynuatorem i prawnym następcą ZSRR³².

Dziedzictwem historycznym, stanowiącym od początku transformacji systemowej wielki problem, były tendencje separatystyczne, które przeszkadzały w odbudowie integralności terytorialnej państwa, w szczególności dotyczące trzech jednostek: Adżarii, Abchazji oraz Osetii Południowej. Federacja Rosyjska wykorzystywała ich potencjał w różnym czasie w celu destabilizacji sytuacji politycznej w Gruzji i odbudowy swojej strefy wpływów w regionie³³.

TRANSFORMACJA SYSTEMOWA GRUZJI I STRATEGICZNE CELE POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA PRZED WYBUCHEM WOJNY Z ROSJĄ W 2008 ROKU

Transformację systemową Gruzji do wybuchu wojny z Rosją w 2008 roku można podzielić na kilka okresów, różniących się nastawieniem rządzących, panującymi nastrojami społecznymi co do relacji z Rosją i Zachodem oraz postępem procesów transformacyjnych. Również konflikty we wspomnianych regionach separatystycznych wybuchały najczęściej jako wynik działań rządzących zmierzających do odbudowy integralności terytorialnej państwa, na potrzeby polityki wewnętrznej lub z inspiracji Federacji Rosyjskiej.

²⁹ *Tamże*, s. 158-159.

³⁰ A. Kukhianidze, *Demokracja i polityczńska transformacja w Gruzji (1991-2018)* [A. Кухианидзе, Тбилисский государственный университет им. Ивана Джавахишвили, Грузия Демократия и политическая трансформация в Грузии (1991-2018)], „Wschód Europy” 2018, vol. 4, no. 2, s. 144-145.

³¹ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 327-373.

³² *Tamże*, s. 371-373.

³³ *Tamże*, s. 293-317.

Pierwszy okres obejmował krótkie rządy byłego opozycjonisty, Zwiada Gamsachurdi, który zwyciężył w pierwszych wolnych, powszechnych wyborach prezydenckich (86% poparcia społecznego) po proklamowaniu niepodległości Gruzji w 1991 roku. Kontynuował on zapoczątkowane wcześniej zmiany w kierunku demokratyzacji państwa i budowy gospodarki wolnorynkowej, zapewnienia integralności terytorialnej oraz prozachodniej polityki zagranicznej. Wtedy też Gruzja opowiedziała się wyraźnie antykomunistycznie i antyrosyjsko, co stanowiło wyjątek w regionie. Pierwszy raz dały o sobie znać regionalne separatyzmy, wykorzystywane przez Rosję do destabilizacji sytuacji, a kraj pogrążył się w wojnie domowej, która potrwała do 1994 roku³⁴.

W 1995 roku wybory prezydenckie z dużą przewagą głosów wygrał Eduard Szewardnadze (były minister spraw zagranicznych ZSRR podczas pieriestrojki, faktycznie sprawujący rządy już od 1993 roku). Prowadził on politykę balansowania między Zachodem a Rosją: z jednej strony zerwał z polityką antyrosyjską (wstąpienie do WNP, zgoda na rosyjskie bazy wojskowe na terytorium Gruzji, poparcie rosyjskiej agresji w Czeczenii w 1994 roku), a z drugiej – kontynuował reformy prodemokratyczne i rozwijał kontakty dyplomatyczne z zachodnimi państwami i organizacjami międzynarodowymi (m.in. członkostwo w Radzie Europy [RE] w 1999 roku, uchwała parlamentu gruzińskiego określająca członkostwo w NATO jako cel strategiczny oraz złożenie wniosku o członkostwo w Sojuszu w 2002 roku, inauguracja współpracy wojskowej z USA)³⁵.

W 2003 roku, na fali niezadowolenia społecznego po zahamowaniu procesów demokratyzacji i zwrocie gruzińskiej polityki w stronę autorytaryzmu na początku XXI wieku, doszło do pokojowego przejścia władzy przez siły opozycyjne w wyniku tzw. rewolucji róż, podczas której na popularności zyskał wyraźnie prozachodni polityk Micheil Saakaszwili. W 2004 roku wygrał on wybory prezydenckie z poparciem społecznym w wysokości 96% (frekwencja wyborcza wyniosła 86%)³⁶. Nowy przywódca państwa gruzińskiego, utrzymując w początkowym okresie rządów wysoką popularność, rozpoczął reformy zmierzające ku demokratyzacji i unowocześnieniu państwa (m.in. skuteczna walka z korupcją, modernizacja urzędów administracji publicznej i uproszczenie procedur administracyjnych, modernizacja policji, reformy edukacji) oraz wprowadził reformy w sferze gospodarczej, walcząc z bezrobociem i rozwijając sieci komunikacyjne, co przełożyło się na dynamiczny wzrost gruzińskiego PKB i znaczną poprawę finansów publicznych³⁷. Bardzo dużo udało się osiągnąć również w przedmiocie budowy i modernizacji armii gruzińskiej (w dużej mierze dzięki pomocy finansowej USA i wsparciu Turcji)³⁸. Mimo wyraźnego kursu prozachodniego z nastawieniem na członkostwo w NATO i UE nowa ekipa dążyła do normalizacji stosunków z Federacją

³⁴ *Tamże*, s. 327-357.

³⁵ *Tamże*, s. 357-373.

³⁶ *Tamże*, s. 458-461.

³⁷ *Tamże*, s. 471-473.

³⁸ *Tamże*, s. 475-476.

Rosyjską, przy jednoczesnej polityce uniezależniania się od północnego sąsiada, oraz do odzyskania kontroli nad separatystycznymi republikami³⁹.

Twarda polityka w tym zakresie oraz w kwestii przyspieszenia likwidacji baz i wycofania wojsk rosyjskich z terytorium Gruzji przy jednoczesnym dużym poparciu USA i innych państw zachodnich dla nowej ekipy, w tym szczególnie nowych państw członkowskich z Europy Środkowo-Wschodniej od 2004 roku, a także działania zmierzające do uniezależniania się od Rosji spowodowały wzrost napięcia w stosunkach z Federacją Rosyjską⁴⁰.

Mimo coraz większej krytyki niektórych działań Saakaszwilego i demonstracji społecznych przeciw nim społeczeństwo gruzińskie potwierdziło poparcie dla tego kierunku przemian w wyborach (Saakaszwili w styczniu 2008 roku wygrał przedterminowe wybory prezydenckie, a wiosną jego ugrupowanie zdobyło większość mandatów w wyborach parlamentarnych)⁴¹. Swoje stanowisko gruzińskie społeczeństwo wyraziło również w referendum towarzyszącym wyborom prezydenckim: za wejściem Gruzji do NATO opowiedziało się 63% biorących w nim udział obywateli⁴².

Prozachodni i demokratyczny kierunek przemian oraz budowy państwa gruzińskiego znalazł potwierdzenie w przyjętej po raz pierwszy w 2005 roku narodowej strategii bezpieczeństwa (*National Security Concept of Georgia*)⁴³. Zasadnicze cele strategiczne bezpieczeństwa Gruzji, szczególnie istotne z punktu widzenia budowy państwa w okresie transformacji systemowej, mogą zostać ujęte w trzy obszary, w których ramach zapoczątkowano lub zrealizowano konkretne działania do roku 2008.

Pierwszy wymiar – polityczny – obejmuje budowę i konsolidację instytucji demokratycznych, wzmocnienie administracji publicznej oraz budowę systemu bezpieczeństwa państwa⁴⁴. Podstawy tych działań określała już przyjęta w 1995 roku konstytucja⁴⁵. W drodze kolejnych reform wprowadzono decentralizację i usprawniono funkcjonowanie administracji publicznej, wspierano rozwój społeczeństwa obywatelskiego i podjęto skuteczną walkę z korupcją, zapewniona została także cywilna kontrola nad armią⁴⁶.

Kluczową kwestią w tym obszarze było przywrócenie integralności terytorialnej Gruzji, co w narodowej strategii bezpieczeństwa zdefiniowano jako najważniejszą przeszkodę do osiągnięcia pełnej demokracji (wynikającą z istnienia w granicach państwa terytoriów, nad którymi Gruzja nie miała kontroli)⁴⁷. Mimo opanowania sytuacji

³⁹ Tamże, s. 462-464.

⁴⁰ Tamże, s. 469-470; K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej i sytuacja geopolityczna Gruzji po konflikcie z Federacją Rosyjską*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2017, vol. 15, no. 1-2, s. 135.

⁴¹ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 475.

⁴² Tamże, s. 475.

⁴³ *National Security Concept of Georgia*, 2005, s. 1-2.

⁴⁴ Tamże, 5.1-5.2, s. 5-6.

⁴⁵ *Constitution of Georgia*, Departments of the Parliament of Georgia, 31-33, 24 VIII 1995, [online] <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36>, 19 XI 2022.

⁴⁶ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.1, s. 5.

⁴⁷ Tamże, 5.3, s. 6.

w Adżarii na początku rządów Saakaszwilego⁴⁸ wciąż nierozwiązane pozostawały konflikty w Abchazji i Osetii Południowej. Obydwa, zamrożone w czasach ZSRR, mają podłoże etniczne⁴⁹. W 1992 roku Abchazja (do 1991 roku formalnie autonomiczna republika w ramach gruzińskiej SRR) ogłosiła oddzielenie się od Gruzji, a w 1993 roku – wspierana przez Rosję – wygrała z Gruzją wojnę o niepodległość (pociągnęła za sobą falę ok. 250 tys. uchodźców narodowości gruzińskiej), lecz nie została uznana przez Gruzję oraz społeczność międzynarodową jako państwo⁵⁰. W 1993 roku ustanowiono tam ok. 200-osobową misję obserwacyjną ONZ (UNOMIG), a od 1994 roku wprowadzono rosyjskie wojska pokojowe w liczbie ok. 3 tys. żołnierzy, formalnie pod egidą WNP⁵¹. Z kolei Osetia Południowa do 1990 roku stanowiła autonomiczny obwód w ramach gruzińskiej SRR, a przed włączeniem Gruzji do ZSRR nie posiadała – w odróżnieniu do Abchazji – żadnych form niezależności od państwa gruzińskiego⁵². To historyczna kraina Gruzji położona na południowych stokach Wielkiego Kaukazu (po północnej stronie znajduje się rosyjska Osetia Północna), ok. 40 km od stolicy państwa⁵³. Konflikt zbrojny wybuchł tam w 1990 roku i po dwóch latach walk Osetia Południowa, przy wsparciu Rosji, wywalczyła niezależność od Gruzji, a na mocy porozumień rozejmowych pod patronatem Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (później Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, OBWE) powołano komisję pokojową, w której skład weszły Gruzja, Rosja, Osetia Południowa i Osetia Północna oraz mieszane, gruzińsko-rosyjsko-osetyjskie siły pokojowe⁵⁴.

Międzynarodowe rozmowy pokojowe nie przynosiły rezultatów w żadnym z tych konfliktów, w spornych rejonach dochodziło do różnych incydentów (również walk zbrojnych), a podejmowane przez Gruzję, szczególnie pod rządami Saakaszwilego po 2003 roku, próby rozwiązania konfliktu – odzyskania kontroli nad tymi obszarami oraz propozycje daleko idącej autonomii – kończyły się niepowodzeniem⁵⁵.

W wymiarze międzynarodowym Gruzja postawiła na unormowanie stosunków z sąsiadami, w tym Rosją, rozwój współpracy w ramach regionu Morza Czarnego oraz przede wszystkim integrację z UE i NATO, co można określić jako kluczowy cel gruzińskiej polityki zagranicznej⁵⁶. Rozwijano też współpracę z byłymi państwami bloku wschodniego z regionu Morza Bałtyckiego (republiki nadbałtyckie) oraz państwami Europy Środkowo-Wschodniej (w tym Polską) oraz współpracę w ramach powszechnych, prodemokratycznych organizacji międzynarodowych⁵⁷.

⁴⁸ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 462-463.

⁴⁹ W. Bartuzi, K. Pelczyńska-Nałęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa...*, s. 2.

⁵⁰ *Tamże*, s. 5.

⁵¹ *Tamże*.

⁵² *Tamże*, s. 6.

⁵³ *Tamże*.

⁵⁴ *Tamże*.

⁵⁵ *Tamże*, s. 5-6.

⁵⁶ *National Security Concept of Georgia 2005...*, 5.4, s. 7.

⁵⁷ *Tamże*, 5.5.7-5.5.8, s. 11-12.

Wyraźnym kierunkiem polityki zagranicznej od początku przemian były starania o członkostwo w NATO, w którym Gruzja upatrywała gwaranta bezpieczeństwa swojego oraz całego regionu czarnomorskiego⁵⁸. Już w 1992 roku państwo to zostało członkiem Północnoatlantyckiej Rady Współpracy (North Atlantic Cooperation Council, NACC), w 1994 roku rozpoczęło program Partnerstwa dla Pokoju (Partnership for Peace, PfP), a dwa lata później wypracowany został pierwszy indywidualny program partnerstwa⁵⁹. W 1997 roku Gruzja została członkiem Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego (Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC), a w 1999 roku rozpoczęła Proces planowania i oceny (Planning and Review Process, PARP)⁶⁰. W 2004 roku, już po rewolucji róż, Gruzja przystąpiła do Indywidualnego planu działań partnerstwa (Individual Partnership Action Plan, IPAP)⁶¹. Najgłębszy poziom integracji osiągnięty przed wybuchem wojny z Rosją to rozpoczęcie w 2006 roku Intensywnego Dialogu (ID), który miał stanowić podstawę Planu działań na rzecz członkostwa w NATO (Membership Action Plan, MAP), oczekiwanego i kluczowego z punktu widzenia członkostwa w Sojuszu⁶². Warto zaznaczyć, że gruzińskie siły zbrojne były budowane w zasadzie od nowa po odzyskaniu niepodległości i w kolejnych latach rozwijane, modernizowane i wzmacniane na wzór zachodni w celu sprostania standardom NATO⁶³. Brały one aktywny udział we współpracy międzynarodowej – kontyngenty gruzińskie były obecne na misjach w Kosowie, Afganistanie czy Iraku⁶⁴.

Drogę integracji Gruzji z UE otwierało przyjęcie w 1999 roku Porozumienia o partnerstwie i współpracy (Partnership and Cooperation Agreement, PCA), które miało na celu współpracę w zakresie rozwoju instytucji demokratycznych, gospodarki wolnorynkowej oraz przestrzegania praw człowieka⁶⁵. Współpraca ta pogłębianą była szczególnie po rewolucji róż, gdy najpierw w 2003 roku utworzono stanowisko Specjalnego Przedstawiciela UE w Regionie Kaukazu Południowego, a następnie w 2004 roku Gruzja została objęta Europejską polityką sąsiedztwa (European Neighborhood Policy, ENP), skierowaną również do kilkunastu innych państw sąsiadujących z UE⁶⁶.

⁵⁸ Tamże, 5.4, s. 7.

⁵⁹ J. Brodowski, *Gruzjińska droga do NATO. Starania Tbilisi o członkostwo*, [w:] *Na wschód od linii Curzona. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*, red. R. Król-Mazur, M. Lubina, Kraków 2014, s. 305-306.

⁶⁰ Tamże, s. 306.

⁶¹ Tamże, s. 306-307.

⁶² Tamże, s. 307.

⁶³ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 465; P. Puzio, *Współpraca Sojuszu Północnoatlantyckiego z Gruzją oraz perspektywy jej członkostwa w NATO*, Instytut Nowej Europy, 11 II 2022, [online] <https://ine.org.pl/wspolpraca-sojuszu-polnocnoatlantyckiego-z-gruzja-oraz-perspektywy-jej-czlonkostwa-w-nato-2/>, 19 XI 2022.

⁶⁴ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.2, s. 6.

⁶⁵ M.B. Bishku, *The South Caucasus Republics: Relations with the U.S. and the EU*, „Middle East Policy” 2015, vol. 22, no. 2, s. 45; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 486.

⁶⁶ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 487; M. Nilsson, D. Silander, *Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine*, „Democracy and Security” 2016, vol. 12, no. 1, s. 44.

W 2006 roku Gruzja (wraz z Armenią i Azerbejdżanem) podpisała Plan działania w ramach ENP, co umożliwiło jej dostęp do unijnych programów pomocowych⁶⁷. Oczywiście Wspólnota Europejskie (UE) wspierały wysiłki transformacyjne w regionie Morza Czarnego i szerzej, w odniesieniu do sfery postsowieckiej, już od początku przemian, lecz czyniły to z pewną ostrożnością i skupiały się przede wszystkim na pomocy finansowej dla wielu państw WNP, w tym Rosji, poprzez instytucje międzynarodowe⁶⁸. Taka ostrożna polityka do ok. 2004 roku (poszerzenie UE o państwa byłego bloku socjalistycznego) nastawiona była na wspieranie lokalnych gospodarek i promocję demokracji w tym obszarze, jednak miała na celu unikanie konfliktów i koncentrowała się głównie na poprawnych relacjach z Federacją Rosyjską; samą Europę Wschodnią traktowano jako odrębny obszar pozostałości po ZSRR, w którym główną rolę odgrywała Rosja jako stabilizator sytuacji⁶⁹. Niektórzy autorzy zwracają uwagę na to, że przed wybuchem wojny w 2008 roku UE nie skonkretyzowała swojej polityki wobec Gruzji, co częściowo wynikało z obaw o reakcję Rosji⁷⁰.

Gruzja w obszarze polityki zagranicznej podkreślała konieczność pokojowego ułożenia i rozwijania współpracy z sąsiadami i innymi aktywnymi państwami w regionie. Przede wszystkim stawiała na strategiczne partnerstwo z USA⁷¹, które od początku przemian wiązało się ze wsparciem finansowym na modernizację gruzińskiej gospodarki i budowę demokratycznych instytucji, jak również z zakrojoną na szeroką skalę pomocą w budowie i rozwoju sił zbrojnych (modernizacja i szkolenie). Już od połowy lat 90. aktywność USA wobec Gruzji była zauważalna, co miało związek z planami i działaniami w kwestii przesyłu ropy z Morza Kaspijskiego, jak i ze współpracą wojskową; oba procesy nabrały rozpędu po rewolucji róż (Gruzja stała się drugim po Izraelu państwem o największym wsparciu ze strony USA w przeliczeniu na mieszkańca)⁷². Dzięki pomocy Stanów Zjednoczonych zapoczątkowano ponadto procesy budowy systemów obrony cywilnej i zarządzania kryzysowego⁷³. Szczególnego znaczenia geostrategicznego z punktu widzenia USA nabrała Gruzja po atakach z 11 września 2001 roku – jako zaplecze do walki z terroryzmem na Bliskim Wschodzie oraz do monitorowania realiów wokół Iranu⁷⁴.

Jako partnerstwo na poziomie strategicznym Gruzja traktowała również stosunki z Ukrainą i Turcją. W pierwszym przypadku spoiwem były podobna sytuacja

⁶⁷ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 487.

⁶⁸ A. Kozłowski, *The European Union Posture Towards the War in Georgia in 2008: The Assessment, Implications and the Aftermath*, „Analizy Natolińskie” 2013, no. 1, s. 1-2.

⁶⁹ Tamże, s. 1-4; K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, „Prace OSW” 2011, no. 36, s. 27.

⁷⁰ A. Kozłowski, *The European Union...*, s. 3-4.

⁷¹ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.5.1, s. 8.

⁷² A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 464-467; *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.2, s. 5-6.

⁷³ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.2, s. 5-6.

⁷⁴ K. Fedorowicz, *Działania Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Gruzji*, [w:] *Sojusz Północnoatlantycki w środowisku niepewności i zmiany. Dwadzieścia lat członkostwa Polski*, red. W. Paruch, M. Pietraś, B. Surmacz, Warszawa 2020, s. 258; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 467.

i prodemokratyczne oraz prozachodnie aspiracje państw, które na tym polu wyróżniały się zdecydowanie spośród pozostałych państw WNP. Zostały one wzmocnione i utrwalone w wyniku masowego poparcia dla obranego kursu przemian w drodze tzw. kolorowych rewolucji (pomarańczowej w Ukrainie w 2004 roku i rewolucji róż w Gruzji rok wcześniej)⁷⁵. Obydwa państwa już w 1993 roku podpisały porozumienia o współpracy i wzajemnym wspieraniu się w sferach wolnego handlu, współpracy przemysłowej oraz militarnej⁷⁶, współpracowały też w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, wspierając się wzajemnie w procesach integracyjnych z NATO i UE⁷⁷.

W przypadku Turcji z kolei strategiczne partnerstwo wiązało się z bezpośrednim sąsiedztwem oraz wynikającą z niego współpracą gospodarczą, szczególnie w obszarze handlu i transportu surowców energetycznych, jak również z członkostwem Turcji w NATO, przekładającym się na wsparcie w zakresie budowy i rozwoju gruzińskich sił zbrojnych oraz szkoleń armii przez ten kraj⁷⁸.

Poziom partnerstwa strategicznego został osiągnięty także w relacji z Azerbejdżanem, dzięki wspólnym projektom energetycznym dotyczącym tranzytu surowców energetycznych przez terytorium Gruzji do Turcji, współpracy na forum międzynarodowych organizacji regionalnych oraz w zakresie integracji z euroatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa i współpracy⁷⁹. Bardzo dobre relacje Gruzja utrzymywała też z Armenią, co jest uwarunkowane historycznie, kulturowo i gospodarczo (transport towarów z Armenii przez Gruzję). W tym zakresie Armenia traktowana była przez Gruzję jako partner, z którym chciała rozwijać współpracę gospodarczą i którego chciała wspierać w zbliżaniu z Zachodem⁸⁰. Problemem w zacieśnianiu relacji między tymi trzema państwami, ograniczającym rozwój współpracy i integrację regionu, pozostawał konflikt Armenii z Azerbejdżanem o Górski Karabach⁸¹.

Mimo napiętych relacji i działań Federacji Rosyjskiej mających na celu destabilizację regionu i sytuacji w samej Gruzji, od początku lat 90. strategia bezpieczeństwa Gruzji z 2005 roku określała relacje z Rosją w kategoriach partnerstwa i podkreślała konieczność współpracy na zasadach dobrego sąsiedztwa, równości i wzajemnego poszanowania⁸². W dokumencie zwracano uwagę na możliwe kierunki rozwoju współpracy w zakresie wymiany handlowej, współpracy kulturalnej, pokojowego rozwiązania istniejących w regionie konfliktów, a także zwalczania transnarodowej przestępczości zorganizowanej i przeciwdziałania terroryzmowi⁸³. Bardzo ważną kwestią, na którą

⁷⁵ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.5.2, s. 9.

⁷⁶ *Tamże*.

⁷⁷ *Tamże*.

⁷⁸ *Tamże*, 5.5.3, s. 9-10.

⁷⁹ *Tamże*, 5.5.4, s. 10.

⁸⁰ *Tamże*.

⁸¹ *Tamże*.

⁸² *Tamże*, 5.5.5, s. 10.

⁸³ *Tamże*.

naciskała strona gruzińska po rewolucji róż, była likwidacja rosyjskich baz i wycofanie oddziałów wojskowych z terytorium Gruzji⁸⁴.

Istotnym elementem polityki zagranicznej stała się dla Gruzji współpraca międzynarodowa w ramach ONZ, OBWE i RE, przede wszystkim w wymiarze regionalnym – poprzez tworzenie instytucji bezpieczeństwa i współpracy regionu czarnomorskiego, który Gruzja traktowała jako nieodzowny składnik budowy euro-atlantycznego systemu bezpieczeństwa, oraz uczestnictwo w tychże instytucjach⁸⁵. Szczególne znaczenie miały w tym kontekście takie organizacje i inicjatywy, jak wspomniane już GUAM, BSEC, Grupa do Spraw Współpracy Wojskowej i Morskiej (The Black Sea Naval Co-Operation Task Group, BLACKSEAFOR)⁸⁶ czy tzw. Inicjatywa Ukraińska (CBSM on the Black Sea – Confidence and Security Building Measures), dotycząca budowy środków wzajemnego zaufania i bezpieczeństwa w regionie Morza Czarnego⁸⁷.

Mocno powiązany z wymiarami politycznym i międzynarodowym jest również wymiar ekonomiczny gruzińskiej transformacji systemowej. Poza budową instytucji gospodarki wolnorynkowej, prywatyzacją i modernizacją gospodarczą oraz uodpornianiem systemu na działania dysfunkcyjne (walka z przestępczością gospodarczą, zwalczanie korupcji), istotnym elementem w sferze ekonomicznej była polityka nastawiona na wykorzystanie potencjału Gruzji jako kraju tranzytowego w wymianie handlowej (m.in. Turcja, Armenia–Rosja), przede wszystkim przesyłu kaspijskiej ropy i gazu z Azerbejdżanu do Turcji i na Zachód. Podstawowe znaczenie w tym względzie miały budowa i uruchomienie wielkich projektów energetycznych: ropociągów Baku–Supsa (1999) i Baku–Tbilisi–Ceyhan (2005) oraz gazociągu Baku–Tbilisi–Erzurum (2006)⁸⁸. Ważnymi aspektami transformacji gospodarczej Gruzji były również m.in. rozwój turystyki, rolnictwa, sieci transportowej i komunikacyjnej oraz wzrost innowacyjności gospodarki i przemysłu⁸⁹.

Jak pokazały przedstawione plany i działania podejmowane w zakresie budowy państwa gruzińskiego po uzyskaniu niepodległości w 1991 roku, wyznaczone na początku tej drogi cele transformacyjne były podtrzymywane przez kolejne rządy (z większym bądź mniejszym naciskiem), znalazły potwierdzenie w tworzonej prawie i we wprowadzanych reformach oraz w dokumentach o znaczeniu strategicznym, a także – co bardzo istotne – zostały zaakceptowane, tzn. przyjęte przez większość społeczeństwa (demonstracje społeczne, w tym prodemokratyczna i prozachodnia rewolucja róż, frekwencja wyborcza i wsparcie dla prodemokratycznych i prozachodnich kandydatów). Procesy te były

⁸⁴ *Tamże*, 5.5.5, s. 11.

⁸⁵ *Tamże*, 5.5.6, s. 11.

⁸⁶ Zob. *BLACKSEAFOR*, Republic of Turkiye, Ministry of Foreign Affairs, [online] <https://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa>, 22 II 2023.

⁸⁷ A. Malinowski, *Zakres i charakter współpracy wojskowej w regionach Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego: próba analizy porównawczej*, „Ślupskie Studia Historyczne” 2010, no. 16, s. 200; *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.5.6, s. 11.

⁸⁸ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.5.6, s. 10, 14; F. Guliyev, N. Akhrarkhodjaeva, *The Trans-Caspian Energy Route: Cronyism, Competition and Cooperation in Kazakh Oil Export*, „Energy Policy” 2009, vol. 37, no. 8, s. 3174; T.C. German, *Pipeline Politics...*, s. 350.

⁸⁹ *National Security Concept of Georgia*, 2005, 5.7, s. 13-14.

wspierane przez instytucje i państwa zachodnie. Federacja Rosyjska podejmowała jednak działania przeciwnie, destabilizujące procesy wewnętrzne oraz ograniczające możliwości szybkiego zbliżenia Gruzji z Zachodem (członkostwa w UE i NATO). Służyło temu w dużej mierze podsycanie „zamrożonych konfliktów” w Osetii Południowej i Abchazji i tym samym przeciwdziałanie integralności terytorialnej Gruzji. Wybuch wojny w 2008 roku był również spowodowany (w szerszym kontekście) takimi działaniami Rosji.

ODBUDOWA PAŃSTWA ORAZ STRATEGICZNE PRIORYTETY, PROBLEMY I WYZWANIA PO WOJNIE W 2008 ROKU

Wojna z Federacją Rosyjską wybuchła w sierpniu 2008 roku, a działania zbrojne trwały pięć dni⁹⁰. Niektórzy autorzy zwracają jednak uwagę na szerszy kontekst tych wydarzeń i upatrują rozpoczęcia działań o charakterze sabotażowym i dywersyjnym już w latach 2005–2006 (m.in. wybuchy gazociągów spowodowane przez nieznaną sprawcę, podniesienie cen gazu, embargo na gruzińskie towary eksportowe, ruchy wojsk przy granicach)⁹¹. Warto zwrócić uwagę na dwa czynniki, które osłabiły międzynarodową pozycję Gruzji i przyczyniły się do zdecydowanych działań rosyjskich mających na celu zatrzymanie prozachodniej transformacji tego kraju. Pierwszy to decyzja podjęta podczas szczytu NATO w Bukareszcie w kwietniu 2008 roku, w której wyniku – wbrew oczekiwaniom społeczeństw i wcześniejszym zapewnieniom Zachodu, lecz zgodnie z wyrażonym przez Rosję stanowiskiem – wobec Gruzji i Ukrainy nie uruchomiono procedury aplikacyjnej do członkostwa w ramach MAP⁹². Drugi czynnik to uznanie przez USA i większość państw UE niepodległości Kosowa, ogłoszonej przez to państwo w lutym 2008 roku, czemu sprzeciwiała się Rosja⁹³.

Wojna rozpoczęta na granicy z Osetią Południową⁹⁴, do której szybko włączyła się Abchazja, objęła w zasadzie całe terytorium Gruzji. Głównym jej elementem były

⁹⁰ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 476–477; K. Świątczak, *Wojna w Osetii Południowej w 2008 roku – geneza, przebieg i skutki konfliktu*, [w:] *Pojęcie tradycji na przestrzeni dziejów*, red. K. Łukomiak, t. 2, Łódź 2019, s. 43–52.

⁹¹ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 469–470.

⁹² *Tamże*, s. 477, 482; V. Cheterian, *The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflict to Border Wars*, „Central Asian Survey” 2009, vol. 28, no. 2, s. 162.

⁹³ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 136; K.L. Nielsen, *Book Review Essay (Ronald D. Asmus: A Little War that Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West. Palgrave MacMillan. 2010)*, „Baltic Security and Defence Review” 2010, vol. 12, no. 2, s. 201.

⁹⁴ Bezpośrednimi przyczynami wojny były wzrost napięcia w stosunkach Gruzji z separatystycznymi republikami, w tym ostrzały gruzińskich wiosek leżących przy granicach, oraz manewry rosyjskie i gruzińskie przy granicy gruzińsko-osetyjskiej w lipcu 2008 roku, które doprowadziły do ewakuacji ludności cywilnej z terenów przygranicznych, a następnie do decyzji władz gruzińskich o użyciu sił zbrojnych wobec Osetii i zapoczątkowaniu działań zbrojnych przez stronę rosyjską w postaci zniszczenia gruzińskiego systemu łączności i dowodzenia przy użyciu lotnictwa i środków radioelektronicznych (strona rosyjska uznaje, że to Gruzini pierwsi użyli siły – ostrzał Cchinwali). Trwające pięć dni bezpośrednie walki zbrojne rozpoczęły się w nocy z 7 na 8 sierpnia 2008 roku. Zob. A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 476–477; K. Świątczak, *Wojna w Osetii Południowej...*, s. 43–52.

zmasowane ataki rosyjskie, polegające na systematycznym niszczeniu miast, budynków administracji, obiektów wojskowych, portów, infrastruktury przemysłowej, szlaków komunikacyjnych oraz pól uprawnych i lasów. W ich wyniku śmierć poniosło wielu żołnierzy i cywilów⁹⁵. Istotnym działaniem Federacji Rosyjskiej były ataki w cyberprzestrzeni, osłabiające infrastrukturę krytyczną i system obronny Gruzji⁹⁶. Rozejm, podpisany w związku z nasilającą się agresją rosyjską oraz w wyniku mediacji państw zachodnich, doprowadził do wycofania wojsk rosyjskich z Gruzji przy jednoczesnym pozostawieniu znacznych sił w regionach separatystycznych i przygranicznych (element nacisku i stworzenie stanu ciągłego, bezpośredniego zagrożenia dla Gruzji)⁹⁷. Federacja Rosyjska uznała niezawisłość Abchazji i Osetii Południowej, a we wrześniu 2008 roku podpisała z ich przedstawicielami traktaty o przyjaźni i współpracy. Uznanie niepodległości tych jednostek z jednej strony oznaczało dalszą dezintegrację terytorium Gruzji (towarzyszył jej odpływ pozostałych tam w mniejszości Gruzinów⁹⁸) i miało oczywiste negatywne konsekwencje w postaci zatrzymania możliwości odzyskania kontroli nad całym terytorium, a z drugiej strony było niejako odpowiedzią Rosji na uznanie niepodległości Kosowa przez Zachód i jego zaangażowanie w regionie Kaukazu⁹⁹. Poza tymi bezpośrednimi skutkami bardzo szkodliwe z punktu widzenia gruzińskiej transformacji systemowej były też skutki społeczne – w zbiorowej świadomości Gruzinów zasiano wątpliwości co do możliwości realizacji celów polityki państwa oraz przede wszystkim co do rzeczywistego zaangażowania i wsparcia Zachodu, który okazał słabość (dążenie do zakończenia konfliktu zbrojnego bez liczenia się z interesami Gruzji; wyjątek stanowiło symboliczne wsparcie przywódców państw Europy Środkowo-Wschodniej)¹⁰⁰.

Odbudowa państwa gruzińskiego po tym konflikcie oznaczała więc konieczność przebudowy przyjętego modelu transformacji systemowej w nowych warunkach, zarówno ze strony Gruzji, jak i państw i organizacji zachodnich, oraz obejmowała sfery polityczną, ekonomiczną, polityki zagranicznej (relacje międzynarodowe), a także oddziaływanie na świadomość społeczeństwa, które musiało odzyskać wiarę w zainicjowany na początku lat 90. i brutalnie przerwany kierunek przemian.

⁹⁵ Trudno oszacować dokładną liczbę bezpośrednich ofiar tego konfliktu ze względu na sprzeczne dane – od kilkuset do ponad tysiąca zabitych i kilka razy większej liczbie rannych; zob. A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 478-479. Niektórzy autorzy przytaczają dokładniejsze dane: 169 żołnierzy i 16 policjantów zabitych po stronie gruzińskiej, 64 zabitych i 283 rannych oraz 3 zaginionych po stronie rosyjskiej; zob. K. Świątczak, *Wojna w Osetii...*, s. 53. Inne dane mówią o śmierci 183 gruzińskich żołnierzy i policjantów, 65 rosyjskich i ok. 150 osetyńskich żołnierzy oraz 365 Osetyńców i 228 Gruzinów, jeśli chodzi o ludność cywilną; zob. M. Klimecki, *Wojna gruzińsko-rosyjska w 2008 roku. Trwała niespełna tydzień, ale konsekwencje odczuwamy do dzisiaj*, Wielka Historia, 20 X 2021, [online] <https://wielkahistoria.pl/wojna-gruzińsko-rosyjska-w-2008-roku-trwała-niespełna-tydzień-ale-konsekwencje-odczuwamy-do-dzisiaj/>, 22 II 2023.

⁹⁶ *National Security Concept of Georgia*, 2011, s. 9, [online] <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf>, 25 XI 2022, s. 9.

⁹⁷ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 479-480.

⁹⁸ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 138.

⁹⁹ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 480-481; K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 141.

¹⁰⁰ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 478-481; K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 140.

W kwestii odbudowy m.in. obiektów i infrastruktury krytycznej ze zniszczeń wojennych oraz pomocy humanitarnej już w latach 2008 i 2009 UE i USA, jak również poszczególne państwa UE, zapowiedziały i uruchomiły środki finansowe i rzeczowe oraz organizacyjne (np. Polska przekazała 1,3 mln euro okazjonalnego wsparcia finansowego, leki i opatrunki, żywność, zaprosiła gruzińskie dzieci na wakacje, uruchomiła program szkoleń i staży dla gruzińskich urzędników w urzędach administracji, zainicjowała ponadto współpracę na poziomie samorządowym)¹⁰¹. Unia Europejska przeznaczyła fundusze celowe w ramach pięciu priorytetowych obszarów: sieci transportowe i energetyczne, ochrona środowiska, ochrona granic, rozwój sfery informacji, usuwanie min oraz pożyczki, gwarancje pożyczek w innych instytucjach międzynarodowych czy bezzwrotne dotacje¹⁰². Pomoc USA w tym zakresie rozwijana była poprzez znaczące zwiększenie środków w ramach United States Agency for International Development (USAID), którym to kanałem bezpośrednio po zakończeniu walk płynęły środki na pomoc dla uchodźców, odbudowę infrastruktury, rozwój gospodarczy i odbudowę zaufania i demokracji¹⁰³.

W obszarze relacji międzynarodowych bezpośrednie skutki wojny były negatywne: procesy integracji z UE i NATO zostały zahamowane, co zresztą w kolejnych latach Federacja Rosyjska starała się podtrzymywać działaniami destabilizacyjnymi¹⁰⁴. Już sam brak stabilnej sytuacji i możliwości zapewnienia integralności terytorialnej stał się znaczącą przeszkodą na drodze do członkostwa w Sojuszu, a zatem Rosja dzięki wojnie osiągnęła jeden ze swoich podstawowych celów strategicznych w tym regionie¹⁰⁵. Gruzja ostatecznie zrezygnowała z członkostwa w WNP, co jeszcze bardziej oddaliło to państwo od Federacji Rosyjskiej¹⁰⁶.

Mimo że Rosji udało się zahamować nabierające tempa procesy integracyjne Gruzji z UE, to w szerszej perspektywie można postrzegać ten konflikt jako czynnik wzmacniający obecność UE w Kaukazie Południowym i samej Gruzji. Unia musiała podjąć konkretne działania wobec państw regionu, w 2009 roku przyjęła więc zainicjowany przez Szwecję i Polskę projekt Partnerstwa Wschodniego, którego podstawowym celem było przybliżenie państw kaukaskich do standardów unijnych¹⁰⁷. Wcześniej UE zdecydowała o powołaniu specjalnej komisji do wyjaśnienia przyczyn wojny rosyjsko-gruzińskiej oraz o wysłaniu misji obserwacyjnej (European Union Monitoring Mission, EUMM) na tereny przygraniczne. Zasięg jej działania obejmuje całe terytorium Gruzji, ale władze Osetii Południowej i Abchazji odmawiają jej dostępu i informacji¹⁰⁸. Organi-

¹⁰¹ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 140; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 482-483.

¹⁰² A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 489.

¹⁰³ *Tamże*, s. 501.

¹⁰⁴ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 141-142.

¹⁰⁵ *Tamże*, s. 141-143; J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji róż. Obraz przemian polityczno-społecznych w latach 2003-2018*, Kraków 2019, s. 118.

¹⁰⁶ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 141.

¹⁰⁷ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu...*, s. 14.

¹⁰⁸ J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji...*, s. 131.

zacja ta na nadzwyczajnym szczycie potępiła rosyjskie działania wobec Gruzji, lecz nie nałożyła na nią żadnych sankcji¹⁰⁹. W 2016 roku weszła w życie Umowa stowarzyszeniowa oraz Umowa o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu (DCFTA), a rok później zniesiono wizy dla obywateli Gruzji¹¹⁰.

Podobnie było w przypadku NATO: bezpośrednim skutkiem wojny stało się przekreślenie szans na członkostwo Gruzji w Sojuszu w dającej się przewidzieć przyszłości¹¹¹, natomiast w kolejnych latach współpracę rozwijano. Najpierw, jeszcze w 2008 roku, powołano Komisję NATO–Gruzja (wsparcie w rozwiązaniu konfliktu rosyjsko-gruzińskiego), a IPAP zastąpiono Rocznym programem narodowym (Annual National Programme, ANP)¹¹². W 2009 roku Gruzja podpisała z USA umowę o strategicznej współpracy wojskowej („partnerstwo strategiczne”), a w 2010 roku została podtrzymana propozycja członkostwa Gruzji w NATO¹¹³. Następnie w 2010 roku w Tbilisi otwarto Biuro Łącznikowe NATO, w 2014 uruchomiono Znaczący pakiet Gruzja–NATO (Substantial NATO–Georgia Package, SNGP), a w 2015 roku otworzono Wspólne centrum szkolenia i oceny NATO–Gruzja (NATO–Georgia Joint Training and Evaluation Center, JTEC)¹¹⁴.

W wymiarze polityki wewnętrznej wojna spowodowała pewne zawirowania i pogłębiła polaryzację na scenie politycznej, której towarzyszyły masowe protesty społeczeństwa w 2009 roku. Władze wykazały się jednak powściągliwością i nie używały siły do opanowania sytuacji. Poza tym były w stanie pozyskać międzynarodową pomoc na odbudowę państwa ze zniszczeń, co zostało pozytywnie odebrane przez społeczeństwo¹¹⁵. Pierwsze po wojnie wybory parlamentarne w 2012 i prezydenckie w 2013 roku spełniały standardy demokratyczne. W ich wyniku władza po raz pierwszy od 1991 roku została przekazana pokojowo w sposób demokratyczny zwycięskiej opozycji (Gruzińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja), a prezydentem został Giorgi Margwelaszwili¹¹⁶. Kolejne wybory parlamentarne (2016, 2020) oraz prezydenckie (2018 – wygrana Salome Zurbiszwili, pierwszej kobiety prezydent w państwach Kaukazu Południowego) międzynarodowe organizacje również oceniły generalnie jako demokratyczne, spełniające standardy¹¹⁷. Mimo zauważalnego autorytarnego stylu sprawowania władzy Saakaszwilego w drugiej kadencji oraz Gruzińskiego Marzenia (represje

¹⁰⁹ K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 146.

¹¹⁰ J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji...*, s. 134-135.

¹¹¹ *Tamże*, s. 118.

¹¹² *Tamże*, s. 120.

¹¹³ *Tamże*, s. 482; K. Małachowska, *Przyczyny wojny pięciodniowej...*, s. 139-140.

¹¹⁴ *Tamże*, s. 121-122.

¹¹⁵ A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 482-483; J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji...*, s. 87-88.

¹¹⁶ A. Gegeshidze, *Georgia's Political Transformation: Democracy in Zigzag*, [w:] *South Caucasus...*, s. 35-36; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 483; J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji...*, s. 90.

¹¹⁷ J. Brodowski, *Gruzja po rewolucji...*, s. 97-108; A. Gegeshidze, *Georgia's Political Transformation...*, s. 36-37; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 483; *Wyniki wyborów parlamentarnych w Gruzji*, Studium Europy Wschodniej UW, 3 XI 2020, [online] <https://studium.uw.edu.pl/wyniki-wyborow-parlamentarnych-w-gruzji/>, 25 XI 2022.

polityczne wobec opozycji po wygranych wyborach 2012-2013)¹¹⁸, ten wymiar transformacji systemowej udało się zachować, a prodemokratyczny kierunek został po wojnie kontynuowany.

Przyjęty model powojennej odbudowy państwa znalazł odzwierciedlenie w ponownym określeniu priorytetów narodowej strategii bezpieczeństwa, która została przyjęta po wojnie w roku 2011 i nadal obowiązuje¹¹⁹. Same cele strategiczne bezpieczeństwa państwa nie uległy większym zmianom, natomiast wojna znacząco zmieniła okoliczności oraz sposoby osiągnięcia celów, czyli wpłynęła na zmianę myślenia władz gruzińskich, ukierunkowanego na odbudowę procesów zmierzających do realizacji postawionych przed państwem strategicznych celów polityki w okresie transformacji systemowej.

Za priorytetowy cel w dziedzinie polityki bezpieczeństwa narodowego uznano odzyskanie terenów okupowanych przez Rosję, ich reintegrację oraz odbudowę suwerenności na całym terytorium Gruzji¹²⁰. Podkreślono konieczność pokojowego rozstrzygnięcia tych konfliktów z udziałem i pod kontrolą międzynarodowych instytucji i misji obserwacyjnych oraz stosowania terminu „okupacja” dla sytuacji regionów separatystycznych kontrolowanych przez Rosję¹²¹. Istotnym elementem wpływającym na możliwość odbudowy integralności terytorialnej stało się z jednej strony uwypuklenie roli Federacji Rosyjskiej jako państwa okupującego terytorium Gruzji, przeprowadzającego ataki terrorystyczne na to państwo z okupowanych regionów i dążącego do zmiany sytuacji demograficznej w regionie, a z drugiej – zwracanie uwagi społeczności międzynarodowej na problem czystek etnicznych oraz wzrastającej liczby uchodźców i przesiedleńców wewnętrznych¹²². Dla osiągnięcia tego celu bardzo ważne stały się próby tworzenia mechanizmów zbliżenia społeczności zamieszkujących regiony przygraniczne po obu stronach, których wyraz stanowiło przyjęcie w 2010 roku państwowej strategii wobec terytoriów okupowanych, promującej przedsięwzięcia nastawione na rozwijanie współpracy między nimi (State Strategy on Occupied Territories: Engagement Through Cooperation¹²³). Duże znaczenie miały też działania zmierzające do wzrostu zaangażowania międzynarodowego i pomocy humanitarnej dla okupowanych części państwa¹²⁴.

Zmianie uległo oczywiście postrzeganie Federacji Rosyjskiej – już nie w kategoriach potencjalnego partnera, ale agresora (który w przyszłości może ponownie zaatakować terytorium Gruzji)¹²⁵. W nowej narodowej strategii bezpieczeństwa wyrażono

¹¹⁸ A. Gegeshidze, *Georgia's Political Transformation...*, s. 36-37; A. Furier, *Gruzja niepodległa...*, s. 483.

¹¹⁹ *National Security Concept of Georgia*, 2011.

¹²⁰ *Tamże*, s. 11.

¹²¹ *Tamże*.

¹²² *Tamże*, s. 11-12.

¹²³ *State Strategy on Occupied Territories: Engagement Through Cooperation*, Government of Georgia, 27 I 2010, [online] https://smr.gov.ge/uploads/Files/Strategy_ENG.pdf, 5 XII 2022.

¹²⁴ *National Security Concept of Georgia*, 2011, s. 14.

¹²⁵ *Tamże*, s. 7-8.

również nadzieje na ułożenie dobrosąsiedzkich relacji z tym państwem, opartych na równości i wzajemnym poszanowaniu suwerenności i integralności terytorialnej; warunkiem wstępnym powinno być rozpoczęcie procesu „deokupacji”¹²⁶. Postrzeganie Kaukazu (przede wszystkim Kaukazu Północnego) przez Gruzję jako zróżnicowanego etnicznie, kulturowo i religijnie, z poszanowaniem dla jego wartości historycznej, było świadectwem chęci pokojowego rozwiązania konfliktów, budowy zaufania i stabilizacji sytuacji w całym regionie¹²⁷.

W kategoriach priorytetów polityki wewnętrznej utrzymano kwestie rozwoju instytucji demokratycznych oraz budowy gospodarki wolnorynkowej, a w wymiarze polityki zagranicznej – współpracę z organizacjami międzynarodowymi działającymi na rzecz utrzymania pokoju, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz praw człowieka (ONZ, OBWE i RE), przede wszystkim zaś – jako najważniejszy cel polityki zagranicznej i bezpieczeństwa – członkostwo w NATO i UE¹²⁸. Bardzo ważne miejsce w polityce zagranicznej Gruzji nadal zajmowała współpraca z państwami sąsiednimi w regionie Kaukazu Południowego – Armenią i Azerbejdżanem. Szczególnie istotny dla Gruzji w nowych okolicznościach stał się rozwój współpracy gospodarczej i energetycznej z Azerbejdżanem, gdzie do istniejących sieci przesyłowych ropy i gazu dołączyły projekty nowych: Nabucco¹²⁹, Euro-Asian Oil Transportation Corridor (EAOTC)¹³⁰, White Stream¹³¹ i (Azerbaijan–Georgia–Romania Interconnector (AGRI)¹³² (przesył energii), The Baku–Tbilisi–Kars Railway¹³³ (powiązania komunikacyjne). Miały one tworzyć gęstszą sieć powiązań Gruzji z innymi państwami, zwłaszcza Turcją oraz krajami UE, jak również podkreślać jej znaczenie jako kraju tranzytowego i konsekwentnie zwiększać stabilność i bezpieczeństwo w regionie¹³⁴.

Znaczącą zmianą w polityce zagranicznej Gruzji było szersze wykorzystanie strategicznego położenia i wzmacnianie w tym zakresie relacji i powiązań z innymi państwami, zarówno byłymi republikami sowieckimi, jak i w wymiarze globalnym. Poza zacieśnianiem współpracy z partnerami strategicznymi: USA, Ukrainą czy Turcją, republikami nadbałtyckimi i państwami Europy Środkowej i Południowej, do grona państw o istotnym znaczeniu zaliczono państwa skandynawskie oraz Mołdawię i Białoruś¹³⁵.

¹²⁶ *Tamże*, s. 12.

¹²⁷ *Tamże*, s. 11.

¹²⁸ *Tamże*, s. 16-17.

¹²⁹ Ostatecznie projektu nie udało się zrealizować. Zob. *Don't Cry for the Nabucco Pipeline*, Reuters, 9 V 2014, [online] <https://www.reuters.com/article/idUS232853865520140501>, 5 XII 2022.

¹³⁰ *Project Description*, Sarmatia, [online] <https://sarmatia.com.pl/eaotc/?lang=en>, 5 XII 2022.

¹³¹ *Trans-Caspian Pipeline and White Stream Projects*, Georgian Oil&Gas Corporation, [online] <https://www.gogc.ge/en/project/trans-caspian-pipeline-and-white-stream-projects/33>, 5 XII 2022.

¹³² *Azerbaijan–Georgia–Romania Interconnector*, Georgian Oil&Gas Corporation, [online] <https://www.gogc.ge/en/project/azerbaijan-georgia-romania-interconnector/31>, 5 XII 2022.

¹³³ *Baku–Tbilisi–Kars (BTK) Rail Line, Azerbaijan, Georgia, Turkey*, Railway Technology, [online] <https://www.railway-technology.com/projects/baku-tbilisi-kars/>, 5 XII 2022.

¹³⁴ *National Security Concept of Georgia*, 2011, s. 19-20.

¹³⁵ *Tamże*, s. 19-21.

Podkreślono położenie Gruzji jako mostu łączącego Azję Środkową z Europą; w tym kontekście znaczenia nabrała współpraca z państwami takimi jak Tadżykistan, Uzbekistan, Kazachstan i Kirgistan, szczególnie w obszarze gospodarczym, transportowym i energetycznym¹³⁶. Gruzja przywiązywała również wielką wagę do pogłębiania relacji gospodarczych oraz dialogu politycznego w wymiarze globalnym – z Chinami, Japonią, Koreą Południową, Izraelem, Kanadą, Indiami, Brazylią, Australią, państwami Zatok Perskiej, Ameryki Łacińskiej, Afryki czy Azji Południowo-Wschodniej. Znaczenie miało też podjęcie politycznego dialogu z niektórymi państwami Ameryki Łacińskiej i regionu Morza Karaibskiego¹³⁷. Tak szerokie podejście miało na celu promocję spraw gruzińskich na forum międzynarodowym, wzbudzanie świadomości na temat problemów, utrwalanie istnienia Gruzji na mapie politycznej świata oraz przede wszystkim zdobywanie międzynarodowego wsparcia dla Gruzji w jej staraniach o pokojowe rozwiązywanie konfliktów i odbudowę integralności terytorialnej oraz suwerenności¹³⁸.

W polityce bezpieczeństwa i obrony priorytetami stały się budowa odpowiedniego, ujednolitego systemu zarządzania kryzysowego, obejmującego militarne i cywilne instytucje bezpieczeństwa i obrony, zwiększenie gotowości i zdolności gruzińskich sił zbrojnych do odpowiedzi na ewentualną zewnętrzną agresję¹³⁹, a także oparcie planowania obronnego na zasadzie obrony totalnej, obejmującej budowę infrastruktury, systemu obrony cywilnej, obrony terytorialnej i rezerw wojskowych, z zapewnieniem odpowiedniego poziomu wyszkolenia¹⁴⁰. Podstawą reformowania systemu w tym zakresie miały być współpraca z NATO i państwami partnerskimi oraz instytucjonalizacja polityki bezpieczeństwa i obrony w ramach procesu Strategicznego przeglądu bezpieczeństwa (National Security Review)¹⁴¹.

Znaczącym elementem zapewniania bezpieczeństwa energetycznego państwa stała się dla Gruzji dywersyfikacja źródeł i dostawców energii. Zwrócono uwagę na konieczność wzmocnienia międzynarodowej współpracy w tym przedmiocie i rozbudowę istniejącej infrastruktury energetycznej, zwiększenie efektywności w zakresie wykorzystania hydroelektrowni oraz badania możliwości wykorzystania innych źródeł czystej energii oraz ożywienie współpracy z partnerami zagranicznymi w rozwoju odnawialnych źródeł energii, co w konsekwencji miało doprowadzić do zmniejszenia zależności Gruzji od dostaw energii z zewnątrz. Docelowo Gruzja miałaby się stać regionalnym eksporterem energii elektrycznej¹⁴².

Ponadto nowym celem strategicznym w zakresie bezpieczeństwa Gruzji jest uodpornienie państwa na zagrożenia w cyberprzestrzeni. Mają temu służyć utworzenie efektywnego systemu cyberbezpieczeństwa, zdolnego do odpierania ataków

¹³⁶ *Tamże*, s. 21.

¹³⁷ *Tamże*.

¹³⁸ *Tamże*, s. 19-21.

¹³⁹ *Tamże*, s. 14.

¹⁴⁰ *Tamże*, s. 15.

¹⁴¹ *Tamże*, s. 14-15.

¹⁴² *Tamże*, s. 24.

i minimalizowania ich skutków, oraz wprowadzenie niezbędnych podstaw prawnych i budowa infrastruktury zapewniającej odpowiedni poziom bezpieczeństwa informacji, szczególnie w obszarze nowych technologii¹⁴³. Stanowi to kolejny element odbudowy państwa po konflikcie, nie tylko odbudowujący infrastrukturę, lecz także uodporniającą ją na przyszłe zagrożenia.

ZAKOŃCZENIE

Odbudowa państwa gruzińskiego po konflikcie z Federacją Rosyjską w 2008 roku ukazana w niniejszym artykule dotyczy strategicznych aspektów realizacji polityki państwa w okresie transformacji systemowej, czyli niejako państwa będącego w budowie. Ujęcie odbudowy z perspektywy możliwości kontynuowania założonych na początku transformacji podstawowych celów dotyczących budowy demokracji i gospodarki wolnorynkowej, modernizacji państwa i zbliżania z Zachodem pozwala uchwycić wpływ konfliktu na gruzińskie społeczeństwo i państwo, również w odniesieniu do jego międzynarodowych sojuszników. Wojna w wymiarze krótkoterminowym osłabiła państwo i zahamowała proces przemian, w tym przede wszystkim znacząco zmniejszyła możliwości odbudowy integralności terytorialnej w granicach Gruzji określonych w konstytucji i uznanych przez społeczność międzynarodową, oddaliła też bliską perspektywę członkostwa tego kraju w UE i NATO. Niemniej patrząc szerzej i długofalowo, dostrzeżemy kontynuację procesów transformacyjnych przez kolejne gruzińskie władze oraz podtrzymywanie zainteresowania integracją ze strony zachodnioeuropejskich i euroatlantyckich struktur bezpieczeństwa i współpracy.

W jeszcze szerszej perspektywie wojna rosyjsko-gruzińska może być traktowana jako początek działań o charakterze zbrojnym lub hybrydowym, podejmowanych przez Federację Rosyjską wobec państw w przestrzeni postsowieckiej w celu utrzymania strefy wpływów i niedopuszczenia do rozwoju struktur euroatlantyckiej i zachodnioeuropejskiej współpracy na tym obszarze. Kolejnymi działaniami tego kraju były aneksja Krymu w 2014 roku oraz wojna w Donbasie, a następnie otwarta agresja zbrojna i wojna w Ukrainie w 2022 roku, która jednak – choć jeszcze niezakończona – obnażyła słabość militarną Rosji, spowodowała stanowczą reakcję i wsparcie Zachodu dla walczącej Ukrainy, wielki sprzeciw społeczności międzynarodowej wobec wojny rozpętanej przez Rosję i zbrodniczych działań jej wojsk oraz istotne następstwa ekonomiczne dla tego kraju, które doprowadziły do jego znaczącego osłabienia. Ta sytuacja może mieć znaczenie również dla odbudowy Gruzji w kwestii strategicznych priorytetów bezpieczeństwa, włącznie z możliwością odzyskania kontroli nad separatystycznymi, okupowanymi przez Rosję terytoriami. Oczywiście dużo zależy od dalszego przebiegu rosyjsko-ukraińskiego konfliktu¹⁴⁴.

¹⁴³ *Tamże*, s. 25-26.

¹⁴⁴ *Ekspert OSW: ponowne zjednoczenie Abchazji i Osetii Płd. z Gruzją zależy od dalszych losów Rosji*, Polska Agencja Prasowa, 14 VIII 2022, [online] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1397196-%2CEkspert-osw-ponowne-zjednoczenie-abchazji-i-osetii-pld-z-gruzja-zalezy-od>, 5 XII 2022.

Przedstawione rozważania pozwalają zarysować kierunki pożądaných działań w sferach politycznej, ekonomicznej i wojskowej. Determinują je dotychczasowe wydarzenia w Gruzji oraz jej systemowym otoczeniu. W wymiarze politycznym, jak niezbicie pokazuje powyższa analiza, niezbędne jest konsekwentne wychodzenie ze strefy wpływów Rosji. Narzędziem służącym realizacji tego celu powinna być dalsza realizacja polityki integracji Gruzji z UE i NATO poprzez kontynuowanie prodemokratycznych reform, zbliżanie się do standardów tych organizacji oraz podejmowanie działań skierowanych na zwiększenie obecności ich oraz samych państw zachodnich w Gruzji, zarówno w charakterze międzynarodowych misji obserwacyjnych, jak i w postaci zagranicznych inwestycji oraz w wymiarze militarnym, co może zniechęcić Federację Rosyjską do kolejnych prób agresji.

Nadrzędny cel w wymiarze politycznym, czyli zapewnienie integralności terytorialnej Gruzji, wydaje się trudny do zrealizowania w najbliższym czasie, jednak Gruzja powinna kontynuować modernizację państwa i zbliżanie z Zachodem, jak również politykę wspierania i poszanowania różnorodności kulturowej w rejonie Kaukazu. Być może w dłuższej perspektywie efekt tych działań, w połączeniu z osłabianiem pozycji i możliwości oddziaływania Rosji, uczyni Gruzję atrakcyjną perspektywą dla ludności Abchazji i Osetii Południowej i doprowadzi do stopniowej reintegracji.

W wymiarze ekonomicznym priorytety powinny być ukierunkowane na stopniowe uniezależnianie się od dostaw surowców z Federacji Rosyjskiej, rozwój własnych źródeł energii, szczególnie odnawialnych, z wykorzystaniem potencjału naturalnego Gruzji (hydroelektrownie, gorące wody podziemne, fotowoltaika itp.) oraz wykorzystywanie swojego potencjału jako państwa tranzytowego dla przesyłu surowców energetycznych z regionu Morza Kaspijskiego do UE i Turcji. Gruzja łączy Europę z Azją Środkową, omijając Rosję oraz Iran, i dzięki temu zyskuje coraz większe znaczenie dla USA i UE¹⁴⁵.

W wymiarze wojskowym konieczne są dalsza integracja z NATO oraz rozwój współpracy wojskowej z USA. Działania te powinny być ukierunkowane na modernizację armii, rozwój nowoczesnych systemów dowodzenia, szkolenie personelu i tym samym zwiększenie obecności wojskowej USA w Gruzji (w postaci instruktorów, przedstawicieli wojska, ale też przekazywanego uzbrojenia). Bardzo ważny jest rozwój nowych rodzajów wojsk na wzór zachodni, takich jak wojska specjalne oraz wojska obrony cybernetycznej. Z kolei rozwój obrony terytorialnej ma duże znaczenie w razie konieczności prowadzenia działań obronnych, jak pokazuje przykład Ukrainy. W kontekście rozwijania infrastruktury obronnej Gruzja powinna również wykorzystać swój naturalny potencjał w postaci ukształtowania terenu; tu wzorem do naśladowania może być Szwajcaria.

¹⁴⁵ Zob. T.C. German, *Pipeline Politics...*, s. 351.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrowicz T.R., *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2011.
- Azerbaijan–Georgia–Romania Interconnector*, Georgian Oil&Gas Corporation, [online] <https://www.gogc.ge/en/project/azerbaijan-georgia-romania-interconnector/>.
- Baku–Tbilisi–Kars (BTK) Rail Line, Azerbaijan, Georgia, Turkey*, Railway Technology, 28 XI 2012, [online] <https://www.railway-technology.com/projects/baku-tbilisi-kars/>.
- Balúk W., *Agressiâ Rossii protiv Gruzii i Ukrainy v 2008-2018 gg. v kontekste geopolitiki černo-morskogo regiona* [Балук В., Агрессия России против Грузии и Украины в 2008-2018 гг. в контексте геополитики Черноморского региона], Lublin 2020.
- Bartuzi W., Pełczyńska-Nałęcz K., Strachota K., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, Raport specjalny, Ośrodek Studiów Wschodnich, 9 VII 2008.
- Bishku M.B., *The South Caucasus Republics: Relations with the U.S. and the EU*, „Middle East Policy” 2015, vol. 22, no. 2, <https://doi.org/10.1111/mepo.12127>.
- BLACKSEAFOR*, Republic of Turkiye, Ministry of Foreign Affairs, [online] <https://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa>.
- Brodowski J., *Gruzińska droga do NATO. Starania Tbilisi o członkostwo*, [w:] *Na wschód od linii Curzona. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*, red. R. Król-Mazur, M. Lubina, Kraków 2014.
- Brodowski J., *Gruzja po rewolucji róż. Obraz przemian polityczno-społecznych w latach 2003-2018*, Kraków 2019, *Rosja Wczoraj, Dziś i Jutro*, t. 26.
- BSEC at a Glance*, Organization of the Black Sea Economic Cooperation, [online] <http://www.bsec-organization.org/>.
- Cheterian V., *The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflict to Border Wars*, „Central Asian Survey” 2009, vol. 28, no. 2, <https://doi.org/10.1080/02634930903056768>.
- Constitution of Georgia*, Departments of the Parliament of Georgia, 31-33, 24 VIII 1995, [online] <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36>.
- Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, red. A. Śliz, M.S. Szczepański, Warszawa 2008.
- Don't Cry for the Nabucco Pipeline*, Reuters, 9 V 2014, [online] <https://www.reuters.com/article/idUS232853865520140501>.
- Easton D., *Analiza systemów politycznych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, wyb. W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975.
- Ekspert OSW: ponowne zjednoczenie Abchazji i Osetii Płd. z Gruzją zależy od dalszych losów Rosji*, Polska Agencja Prasowa, 14 VIII 2022, [online] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1397196%2CEkspert-osw-ponowne-zjednoczenie-abchazji-i-osetii-pld-z-gruzja-zalezy-od>.
- Explore All Countries – Georgia*, The World Factbook, Central Intelligence Agency, [online] <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/georgia/>.

- Fedorowicz K., *Działania Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Gruzji*, [w:] *Sojusz Północnoatlantycki w środowisku niepewności i zmiany. Dwadzieścia lat członkostwa Polski*, red. W. Paruch, M. Pietraś, B. Surmacz, Warszawa 2020.
- Furier A., *Gruzja niepodległa. Od monarchii do republiki*, Toruń 2020.
- Furier A., *Przemiany polityczne we współczesnej Gruzji a aktywność społeczna jej mieszkańców*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2011, no. 6.
- German T.C., *Pipeline Politics: Georgia and Energy Security*, „Small Wars & Insurgencies” 2009, vol. 20, no. 2, <https://doi.org/10.1080/09592310902975489>.
- GUAM: History and Institutional Formation*, GUAM, [online] <https://guam-organization.org/en/about-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/>.
- Guliyev F., Akhrarkhodjaeva N., *The Trans-Caspian Energy Route: Cronyism, Competition and Cooperation in Kazakh Oil Export*, „Energy Policy” 2009, vol. 37, no. 8, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.04.009>.
- Huntington S.P., *Trzecia fala demokratyzacji*, przeł. A. Dziurdzik, Warszawa 1995.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2007.
- Jak powstała Gruzja*, Gruzja okiem nieobiektywnym, 25 III 2015, [online] <http://innagruzja.blogspot.com/2015/03/jak-powstaa-gruzja.html>.
- Klimecki M., *Wojna gruzińsko-rosyjska w 2008 roku. Trwała niespełna tydzień, ale konsekwencje odczuwamy do dzisiaj*, Wielka Historia, 20 X 2021, [online] <https://wielkahistoria.pl/wojna-gruzińsko-rosyjska-w-2008-roku-trwała-niespełna-tydzień-ale-konsekwencje-odczuwamy-do-dzisiaj/>.
- Kozłowski A., *The European Union Posture Towards the War in Georgia in 2008. The Assessment, Implications and the Aftermath*, „Analizy Natolińskie” 2013, no. 1.
- Kukhianidze A., *Demokracja i polityczeska transformacja w Gruzji (1991-2018)* [Кухианидзе А., Тбилисский государственный университет им. Ивана Джавахишвили, Грузия Демократия и политическая трансформация в Грузии (1991-2018)], „Wschód Europy” 2018, vol. 4, no. 2, <https://doi.org/10.17951/we.2018.4.2.137>.
- Kuźniar R., *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989-2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2011.
- Legenda o powstaniu Gruzji – Sakartwelo*, Piąty Kierunek, 20 XI 2016, [online] <http://5kierunek.pl/legenda-o-powstaniu-gruzji-sakartwelo/>.
- Malendowski W., *Nowy ład międzynarodowy*, [w:] *Stosunki międzynarodowe*, red. W. Malendowski, C. Mojsiewicz, Wrocław 2004.
- Malinowski A., *Zakres i charakter współpracy wojskowej w regionach Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego: próba analizy porównawczej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2010, no. 16.
- Małachowska K., *Przyczyny wojny pięciodniowej i sytuacja geopolityczna Gruzji po konflikcie z Federacją Rosyjską*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2017, vol. 15, no. 1-2.
- Morawski W., *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*, Warszawa 1998.
- Morgenthau H., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York 1985.
- National Security Concept of Georgia*, LHG, 84, 18 VII 2005, [online] https://www.academia.edu/6029981/National_Security_Concept_of_Georgia.

- National Security Concept of Georgia*, 2011, [online] <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf>.
- Nielsen K.L., *Book Review Essay (Ronald D. Asmus: A Little War that Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West. Palgrave MacMillan. 2010)*, „Baltic Security and Defence Review” 2010, vol. 12, no. 2.
- Nilsson M., Silander D., *Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine*, „Democracy and Security” 2016, vol. 12, no. 1, <https://doi.org/10.1080/17419166.2015.1135744>.
- O gruzińskiej gościnności*, Oblicza Gruzji, [online] <http://obliczagruzji.monomit.pl/legendy-gruzinskie/o-gruzinskiej-goscinnosci>.
- Offe C., *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodnioniemieckie*, przeł. Z. Pucek, Warszawa–Kraków 1999.
- Otok S., *Geografia polityczna. Geopolityka, ekopolityka, globalistyka*, Warszawa 2012.
- Pakulski J., *Rewolucje wschodnioeuropejskie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, no. 3.
- Pelczyńska-Nałęcz K., *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, „Prace OSW” 2011, no. 36.
- Podział administracyjny – regiony, republiki autonomiczne, rejony, terytoria miejskie*, Kaukaz.pl, [online] http://www.kaukaz.pl/gruzja/informacje_ogolne/podzial_administracyjny.php.
- Polska początku XXI wieku. Przemiany kulturowe i cywilizacyjne*, red. K. Frysztański, P. Sztompka, Warszawa 2012.
- Project Description*, Sarmatia, [online] <https://sarmatia.com.pl/eaotc/?lang=en>.
- Puzio P., *Współpraca Sojuszu Północnoatlantyckiego z Gruzją oraz perspektywy jej członkostwa w NATO*, Instytut Nowej Europy, 11 II 2022, [online] <https://ine.org.pl/wspolpraca-sojuzu-polnocnoatlantyckiego-z-gruzja-oraz-perspektywy-jej-czlonkostwa-w-nato-2/>.
- South Caucasus. 20 Years of Independence*, Tbilisi 2011.
- Stańczyk J., *Kres „zimnej wojny”. Bezpieczeństwo europejskie w procesie zmiany międzynarodowego układu sił (na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.)*, Toruń 2004.
- Stańczyk J., *Zmiany systemowe w postsocjalistycznych państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, „Studia Europejskie” 1997, vol. 3, no. 3.
- State Strategy on Occupied Territories: Engagement Through Cooperation*, Government of Georgia, 27 I 2010, [online] https://smr.gov.ge/uploads/Files/Strategy_ENG.pdf.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego a Unia Europejska*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, no. 2, <https://doi.org/10.36874/RIESW.2021.2.1>.
- Swoboda P., *Proces przemian w regionalnej i globalnej przestrzeni bezpieczeństwa w pierwszych dwóch dekadach po Zimnej Wojnie w odniesieniu do byłych państw bloku socjalistycznego z Europy Środkowo-Wschodniej (wybrane aspekty)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2019, no. 9, <https://doi.org/10.24917/20820917.9.6>.
- Swoboda P., *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989-2007)*, Kraków 2016.
- Sztompka P., *Teorie zmian społecznych a doświadczenia polskiej transformacji*, „Studia Socjologiczne” 1994, vol. 1, no. 132.
- Świątczak K., *Wojna w Osetii Południowej w 2008 roku – geneza, przebieg i skutki konfliktu*, [w:] *Pojęcie tradycji na przestrzeni dziejów*, red. K. Łukomski, t. 2, Łódź 2019.

- Trans-Caspian Pipeline and White Stream Projects*, Georgian Oil&Gas Corporation, [online] <https://www.gogc.ge/en/project/trans-caspian-pipeline-and-white-stream-projects/33>.
- Transformacja systemowa w Polsce. Wybrane aspekty*, red. K. Łabędź, Kraków 2012.
- Wnuk-Lipiński E., *Kształtowanie się nowego ładu instytucjonalnego*, [w:] *Spoleczne konsekwencje transformacji ustrojowej*, red. M. Grabowska, K. Pankowski, E. Wnuk-Lipiński, Warszawa 1994.
- Wnuk-Lipiński E., *Reforma, rewolucja, restauracja – trzy cechy transformacji postkomunistycznej*, [w:] *Władza i struktura społeczna. Księga dedykowana Włodzimierzowi Wesołowskiemu*, red. A. Jasińska-Kania, K.M. Słomczyński, Warszawa 1999.
- Wojtaszczyk K.A., *Transformacja ustrojowa w krajach Europy Wschodniej, Środkowej i Południowej*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. E. Zieliński, Warszawa 1996.
- Wyniki wyborów parlamentarnych w Gruzji*, Studium Europy Wschodniej UW, 3 XI 2020, [online] <https://studium.uw.edu.pl/wyniki-wyborow-parlamentarnych-w-gruzji/>.
- Zieliński E., *Proces przeobrażeń ustrojowo-politycznych*, [w:] *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, red. E. Zieliński, Warszawa 1993.

Piotr SWOBODA – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, specjalność: bezpieczeństwo państwa. Adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Informacyjnego Instytutu Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Zainteresowania naukowe obejmują problematykę transformacji systemowej w Polsce, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa międzynarodowego, bezpieczeństwa informacji, zarządzania kryzysowego oraz współczesnego terroryzmu. Autor książki *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989-2007)* (2016), współredaktor kilku monografii naukowych oraz kilkudziesięciu rozdziałów i artykułów naukowych opublikowanych w recenzowanych monografiach i czasopismach. Współorganizator oraz uczestnik krajowych i międzynarodowych konferencji naukowych lub specjalistycznych związanych z tematyką bezpieczeństwa. Członek Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie.

Andrzej DAWIDCZYK – doktor habilitowany inżynier, absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych, Uniwersytetu Warszawskiego, studiów podyplomowych i doktoranckich w Akademii Obrony Narodowej, gdzie doktoryzował się w 1999 i habilitował w 2007 roku. Profesor Uniwersytetu WSB Merito w Gdańsku. W pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej zajmuje się metodologią ogólną, metodologią bezpieczeństwa zarządzaniem strategicznym bezpieczeństwem, strategiami bezpieczeństwa, obronności i wojskową. Specjalizuje się w matematycznych metodach analizy strategicznej w dziedzinie bezpieczeństwa państwa. Autor i współautor wielu książek i opracowań naukowych. Czynnie uczestniczy w działalności naukowej instytucji państwowych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo.